

NEMIS TILIDA SINONIMLAR VA ULARNING TARJIMASI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7481931>

Kalandarova Mushtariy

O'zDJTU nemis tili 1-kurs magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bugungi kundagi nemis va o'zbek tillaridagi sinonimlarning ahamiyati hamda lingvistik adabiyotlarda sinonimlarning qo'llanishi haqida ma'lumotlar o'rin olgan.*

Kalit so'zlar: *diaxronik jarayonlari, umumiy yoki xususiy sinonimlar, differentsiallashtiruv, kontekst va leksik muhit, substantiv atributiv komponenti*

Hozirgi kunga kelib, insoniyat tomonidan bosib o'tilgan tarixiy yo'lga nazar soladigan bo'lsak, xech bir millat yoki elat bir-biridan ajralgan xolda rivoj topmaganligining guvohi bo'lamiz. Ular orasida azal-azaldan siyosiy, iqtisodiy hamda adabiy aloqalar izchil taraqqiy etib kelgan. Jahon xalqlari o'zaro munosabatlari tizimida adabiy aloqalar alohida o'rin tutadi. Adabiy ta'sir va aloqalar amalda qo'llanilishi jarayonida bir xalqning boshqa bir xalqdan o'zining rivoji uchun kerakli bo'lgan ma'naviy quvvat olishi va milliy adabiyotlarning taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan shart- sharoitlar yuzaga kelgan. Shu ma'noda o'zbek tarjimashunoslik maktabining asoschilaridan biri G'aybulla Salomov badiiy tarjimaning adabiy aloqalardagi o'rni haqida shunday degan: "Tarjima tilga yangi g'oyalar, fikrlar, tushunchalarni olib keladi, jamiyatda yangicha ijtimoiy munosabatlar, qarashlarning qaror topishiga xizmat qiladi, adabiyotga yangi obrazlar, badiiy-tasviriy vositalar armug'on etadi"

Nemis yozuvchilarining ulkan badiiy merosi sirasiga kiruvchi ko'plab asarlarning o'zbek tiliga tarjima qilinishi va keng ko'lamda ommalashishi natijasida milliy madaniyatimizning gullab yashnashi hamda kitobxonlar ma'naviy

dunyasining boyishi uchun imkoniyatlar yaratmoqda. Mazkur tarjimalarni ilmiy o'rganish orqali esa O'zbekistonda tarjimashunoslik va qiyosiy adabiyotshunoslikning rivojlanishiga katta hissa bo'lib qo'shilgan tadqiqotlar yuzaga kelmoqda. Bu kabi ijobiy ishlar nemis va o'zbek xalqlari orasidagi madaniyatlararo aloqalarning yanada mustaxkamlanishini ta'minlamoqda. Bularning barchasi hozirgi kunda madaniyatimizning saviyasini belgilab, bunday tadqiqotlarning amalga oshirilishi o'zbek tarjimashunosligining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Nemis yozuvchilari asarlarining tarjimalarini tahlil qilar ekanmiz, tarjimada ijodkor badiiy uslubining qay tarzda berilganligini yoritishga asosiy e'tiborni qaratdik.

Tarjimada uslubni qayta yaratish muallif uslubini saqlab qolish, ayniqsa, badiiy matndagi obrazli vositalar, metafora, simvol, metonimiya, o'xshatish, frazeologik iboralar, paremiyalarni to'g'ri, tushunarli va aniq talqin qilish muhim ahamiyatga ega.

Tarjima jarayonida ham sinonimlardan foydalansa yozilayotgan asar chiroyli va mazmuni bo'ladi. Sinonimlar - bir xil ma'noni anglatuvchi, lekin lug'aviy ma'no va nutqda qo'llanishi bo'yicha bir-biridan farq qiluvchi bir xil bo'lakdagi so'zlar. Tildagi sinonimlar tizimli xarakterga ega bo'lgan so'z va iboralar turkumini tashkil qiladi. U tizimlilikning namoyon bo'lishini sinonimik raqobat va sinonimlarning differensiallashuvining diaxronik jarayonlarida hamda polisemiya va sinonimiya o'rtasidagi yaqin sinxron bog'lanishda ko'radi. Ushbu dalillarga qo'shimcha ravishda quyidagi fikrlarni ham keltirish mumkin.

Sinonimiya shartlari sifatida ular so'zlarning bir turdagi tushunchalarga tegishlilikini – **umumiy yoki xususiy** deb ataydilar. Agar biz aniq ob'ektlarning nomlarini yodda tutsak, unda biz bu shartga qo'shilolmaymiz: Pflanze (o'simlik) va Rose (atirgul), albatta, sinonim emas, garchi Shamol (shamol) - Sturmwind (bo'ron) - Sturm (bo'ron)) allaqachon qat'iy baholab bo'lmaydi. Mavzu-mantiqiy mazmunning umumiyliги mezonlari so'zlarning leksik-semantik variantlari

o'rtasida sinonimlikni o'rnatish uchun yetarlicha ishonchli asoslar bermaydi, garchi ular albatta e'tiborga olinishi kerak.

Agar biz lingvistik adabiyotlarni sinonimlar o'rtasida qanday turdagi semantik farqlar ko'rinishi nuqtai nazaridan tahlil qilsak, ko'pchilik tadqiqotchilar sinonimlarning ma'no ohanglari bilan farqlanishini umumiy ko'rsatish bilan cheklanishini aytishga to'g'ri keladi. Bizningcha, so'z ma'nosining soyalarini aniqlashda berilgan leksik-semantik variant qo'llanilayotgan kontekst va leksik muhitni hisobga olish muhim.

Masalan: halten - stehenbleiben (tur, to'xtash) odamlarga nisbatan, vositalarga nisbatan farq yo'q. transport bu: halten har qanday, odatda muntazam to'xtash, stehenbleiben - maxsus sababga ko'ra to'xtash haqida gapirganda ishlatiladi.

Nemis tilining ko'p sonli sinonimlaridan foydalanish tahlili sinonimik qatordagi so'zlarning semantik farqlarini tavsiflashda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan quyidagi asosiy xususiyatlarni ajratib ko'rsatishga asos beradi:

1. Daraja. Bu yerda harakatning ifodalangan xususiyati, sifati yoki intensivligining o'sish darajasini nazarda tutamiz, masalan:

Befürchtung - Angst - Entsetzen

gut -- ausgezeichnet (yaxshi - zo'r)

2. Xarakter (harakat, jarayon va boshqalar). Bular bajarilishning davomiyligi, tezligi, muntazamligi, ehtiyotsizligi yoki puxtaligi va boshqalarda namayon bo'ladi. Masalan:

aufmachen - aufsperrren (ochish)

gehen - schreiten (borish - yurish)

3. Mutaxassislik. Ixtisoslashuv so'zning umumiy yoki alohida ma'noga ega bo'lgan, mutlaq yoki nisbiy belgisini ko'rsatadigan holatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu holatlar turli xil ma'nolar bilan, turli xil moslik bilan bog'liq, masalan:

Gipfel - Wipfel

weit - breit

geschehen - passieren

4. Munosabat. Bu ifodalangan harakatni, sifatni baholashga ishora qiladi, masalan:

ausgeben ("sarflash") -- verschwenden ("isrof qilish") schreiben ("yozish") -- kritzeln ("chizish")

5. Motivatsiya. Motivatsiya deganda harakat qilish uchun tashqi yoki ichki motivatsiya, shuningdek, sub'ektga bog'liq yoki bog'liq bo'lmagan harakatning sabablari tushuniladi, masalan:

sich benehmen (ichki istak) -- sich betragen (belgilangan, belgilangan) (o'zini tutish)

Spazierengehen ("yurish") -- schlendern ("maqsadsiz yurish")

6. Samaradorlik (harakat, jarayon). Masalan:

behandeln -- kurieren -- heilen

wecken -- erwecken

7. Doimiylik (ob'ektning xossalari, atributlari, harakat). Masalan:

böse ("yovuz") - erbost ("g'azablangan")

leben (bir joyda "yashash") -- sich aufhalten ("vaqtinchalik yashash, qolish")

Ayrim sinonimlar bir vaqtning o'zida bir nechta xususiyatga ega. Shunday qilib, masalan, verlieren - einüben - sich (D) verscherzen ixtisoslikka tayinlangan, garchi verscherzen seriyaning boshqa a'zolaridan samaraliligini ifodalashi bilan farq qilsa-da , chunki bu kimdir yo'qotganligini, biror narsani butunlay, abadiy yo'qotganligini anglatadi.

Nemis tilidagi sinonimiyaning vazifalari juda xilma-xildir. Nutqda sinonimlardan foydalanish uni boyitish, turli semantik soyalarga ega bo'lgan ko'proq o'xshash so'zlardan foydalangan holda fikrni ifodalash imkonini beradi. Ideografik funktsiya so'zlarning ma'nolarini aniqlashtirish uchun mo'ljallangan, stilistik (va semantik-stilistik) funktsiya nutqni rang-baranglashtirish, uslubni ifodalashdir.

Nutqning turli qismlaridagi so'zlar o'rtasida bir xil ma'nolarning paydo bo'lishi holatlari ham mavjud, agar ular ta'rif vazifasini bajarsa - masalan, qo'shma so'zning substantiv atributiv komponenti lug'at ta'rifiga kiritilgan tegishli iboradagi sifatdosh bilan bir xil ma'noga ega bo'lishi mumkin

Sinonimlar butun so'zga emas, balki uning bir qismiga – qo'shma komponent (aniq yoki asosiy), fe'lning o'zagi, affiksiga mos keladi. Ko'rib chiqilgan misollarga kelsak, shuni aytishimiz mumkinki, o'rganilayotgan leksik birliklarning ma'nolari haqiqatan ham yaqin, ammo ularning hammasi ham biron bir kontekstda almashtirilmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. K.V. Arxangelsk. Nemis tilining ekvivalent sinonimlari. - Ilmiy eslatmalar / Moskva davlat pedagogika instituti. 1958 yil, 16-v.
2. L.R. Zinder, T.V. Stroeva. Nemis tilining nazariy grammatikasi va leksikologiyasi bo'yicha qo'llanma. M., 1962 yil 35 v.
3. Vashunin V.S. Hozirgi nemis tilidagi substantiv qo'shma so'zlar. M.: Oliy maktab, 1990. 159 b.
4. Velman X. Nemis tili grammatikasi. Ovoz. So'z. Gap. Matn. M.: Moskva litseyi, 2009. 568 b.